

Sociaal werk gaat om andere mensen

Werken aan sociale reflexiviteit in sociaal werk

Lilian Linders

September 2018

Introductie

Het sociaal werk bevindt zich in woelige tijden en in die dynamiek werken sociaal werkers aan het (zo integraal mogelijk) bevorderen van het sociaal functioneren van mensen. Dat vraagt om voortdurende afstemming met burgers, hun netwerk, betrokken professionals en andere actoren. In onze diverse, ongelijke, geïndividualiseerde en complexe samenleving is het leggen van verbindingen tussen verschillende groepen in de samenleving essentieel en een van de kerntaken van sociaal werk. Het blijkt vaak lastig om de communicatie en afstemming met al die partijen voor elkaar te krijgen en daarbij de focus op burgers/cliënten vast te houden (Feringa, Peels, Van der Sanden, & Linders, 2017; Linders & Feringa, 2014). Sociaal werkers hebben er bijvoorbeeld moeite mee om te bepalen wanneer ze echt de regie kunnen 'laten' bij burgers. Dat doen ze – al dan niet bewust – vanuit de gedachte dat zichzelf als professional de bepalende factor zijn in het samenspel met burgers. Dit zien we terug in het taalgebruik dat vaak gebezigd wordt in het sociale domein. Professionals *leggen* regie bij cliënten terug, *regisseren* lotgenotencontact, *zetten* mensen in hun kracht, of *organiseren* burgerinitiatieven (Linders & Feringa, 2014; Linders, Feringa, Potting, & Jager-Vreugdenhil, 2016). Gesprekken tussen professionals gaan vaak over rollen, taken en verdeling van verantwoordelijkheden of vraagstukken die betrekking hebben op de (on)mogelijkheden om conform de transformatiedoelstellingen te werken (Van der Sanden, Feringa, Peels, & Linders, 2017). Dat kan ten koste gaan van de verbinding met cliënten, wijkbewoners, vrijwilligers, enzovoorts.

Een van de voorwaarden om echt goed samen te werken is het je kunnen verplaatsen in anderen en het vermogen je voor te stellen wat je bindt en waarin je verschilt. Deze verbeeldingskracht, gecombineerd met het vermogen om binnen je eigen groep zo te communiceren dat je uit de 'bubbel' van je eigen kringetje geraakt, noemt Lichterman (2005) sociale reflexiviteit: "Social reflexivity is a collective practice of imagining: it requires talking about differences and similarities straightforwardly, in the midst of forging relationships beyond the group" (Lichterman, 2005, p. 47).

In dit artikel gaan we nader in op wat die sociale reflexiviteit precies inhoudt en wat de aanvullende waarde is op de reflectie die we al jaren gewend zijn in het sociaal werk. Wat kan sociale reflexiviteit bijdragen aan het realiseren van de opdracht van sociaal werk?

Veranderende rollen

De verwachtingen die we hebben ten aanzien van sociaal werk zijn hoog. In de Missie Sociaal Werk van het Platform lectoren Sociaal Werk (Linders & Verharen, 2017) staat beschreven dat sociaal werkers signaleren, werken aan verandering, bevorderen dat mensen tot hun recht kunnen komen en samenwerken aan veerkracht, weerbaarheid, zelfbeschikking, sociale inclusie en sociale cohesie. Daarbij dienen ze voortdurend normatieve keuzes te maken, kijkend naar de mens en zijn omgeving. Zij werken

samen en stemmen af met collega's, cliënten, naasten, vrijwilligers, lotgenoten, ervaringsdeskundigen et cetera.

Al die spelers hebben ook nog eens meer dan één rol te vervullen. Ze zijn allemaal burger, maar niet elke burger is ook professional. Een vrijwilliger is soms ook mantelzorger van een naaste en kan zelf ook hulpbehoevend zijn.

Het krachtenveld is daarbij eveneens veranderd. De transities en transformaties in de zorg brengen met zich mee dat de lokale overheid meer dan ooit het sociale domein domineert en invloed uitoefent op de professionalisering en de kwaliteit van het sociaal werk. Dat alles vraagt van professionals dat ze op verschillende niveaus verbindingen maken: tussen mensen, samenleving en overheid en in horizontale en verticale netwerken (Witte, 2018).

Er is behoorlijk veel kennis beschikbaar om sociaal werkers handvatten te geven voor het nieuwe werken, denk bijvoorbeeld aan publicaties vanuit diverse lectoraten (Kenniscentrum HAN SOCIAAL, 2015; Kooiman, Wilken, Stam, Jansen, & Van Biene, 2015; Scholten, Sprinkhuizen, & Zuithof, 2012; Van Bergen & Wilken, 2016) of de Werkplaatsen Sociaal Domein en de landelijke kennisinstituten zoals Movisie, NJi en Vilans. Zij verzamelen, ontwikkelen en verspreiden praktijkkennis mede ten behoeve van het versterken van het Sociaal Werk. Het daadwerkelijk toepassen ervan blijft voor sociaal werkers een moeilijke opgave (Linders & Feringa, 2014; Linders et al., 2016). Dat komt zeker ook doordat het lastig is vorm te geven aan die nieuwe rollen in een sector waarin bezuinigingen en (organisatie)veranderingen hun sporen hebben nagelaten.

Sociale reflexiviteit

Hoe kunnen we sociaal werkers nu zo toerusten dat ze hun opdracht nog beter kunnen uitvoeren? Hiervoor halen we inspiratie uit het werk van Lichterman. In zijn boek *Elusive Togetherness* (2005) staat het uitreiken ('spiralling outward') naar anderen – ook en juist als ze van onszelf verschillen – centraal. Sociale reflexiviteit kan helpen bij het aangaan van sociale banden en betekenisvolle relaties buiten de eigen groep door de cultuur en gewoonten binnen de eigen groep op een andere manier gestalte te geven.

Lichterman (2005) deed onderzoek in een middelgrote Amerikaanse stad naar de wijze waarop groepen protestante vrijwilligers (al dan niet) trachtten bruggen te slaan naar andere groepen in de samenleving zoals bijvoorbeeld mensen met lage inkomens, of dak- en thuislozen. Hij keek onder meer naar hoe betekenisgeving bij deze groepen plaatsvond in de dagelijkse gesprekken over politieke en morele kwesties. Zijn onderzoek laat zien dat dergelijke groepen vrijwilligers niet vanzelfsprekend bruggen slaan naar mensen die niet tot de eigen groep behoren. Lichterman schetst een beeld van nauw afgebakende, taakgerichte en op zichzelf gerichte groepen die weinig bezig zijn met empowerment en het versterken van zelforganisatie van anderen. Hij signaleert dat sociale reflexiviteit een schaars goed is binnen 'civic groups', omdat mensen het enorm moeilijk vinden om naar hun eigen gewoonten en gedrag te kijken en dat te relateren aan dat van anderen (zie ook: Verhoeven & Tonkens, 2011). Met name professionals hebben in zijn optiek de taak om uit te reiken en te verbinden, want van 'civic groups' valt niet te verwachten dat ze die verbindingen uit zichzelf bewerkstelligen.

Wat volgens Lichterman nodig is om uit te reiken naar anderen is sociale reflexiviteit. Hij beschrijft

sociale reflexiviteit als een type conversatie waarin groepsleden samen kritisch reflecteren op de wijze waarop zij zich tot elkaar en de wereld om hen heen verhouden (2005). De mate, waarin het de groepen vrijwilligers die hij bestudeerde lukte, om daadwerkelijk te verbinden en samen te werken met kinderen uit probleemgezinnen, mensen in achterstandswijken of dak- en thuislozen, bleek af te hangen van de stijl van interactie in een groep. Hij ontdekte dat de onderlinge communicatie en de intermenselijke betrekkingen *binnen* een groep voorwaardelijk zijn voor de manier waarop een groep in staat is om verschillen met mensen *buiten* de eigen groep te overbruggen. Voor de meeste groepen vrijwilligers die deel uitmaakten van zijn onderzoek, gold dat ze bij het uitvoeren van taken vooral op zichzelf georiënteerd waren en veel minder gericht waren op degenen - bijvoorbeeld de buurtbewoners - voor wie ze feitelijk bij elkaar kwamen. Zij bleken zich weinig bewust te zijn van de manier waarop ze met elkaar communiceerden en de impact daarvan op hun communicatie met anderen. Hun groepsstijl berustte op routinematige, gedeelde en vaak impliciete gewoonten. Hoewel vooral externe, sociaal-culturele en politieke condities bepalen welke typen conversatie plaatsvinden in een groep, reflecteerden deze vrijwilligersgroepen hier meestal niet op, aldus Lichterman. Hij stelt dat alleen wanneer het in de groepscultuur de gewoonte is om het werk in een bredere context te bespreken, er op het eigen handelen wordt gereflecteerd. Pas als dergelijke 'group customs' gerealiseerd zijn, ontstaat er ruimte voor discussie en onenigheid en kan men verbinden met anderen buiten de eigen groep.

Een voorbeeld. De groepen die Lichterman beschrijft bestaan uit vrijwilligers die zich voor bepaalde tijd inzetten voor concrete lokale projecten (culturele activiteiten, kleding inzamelen, maaltijden verzorgen, buurtactiviteiten opzetten...). Lichterman observeert hoe één van de door hem onderzochte groepen vrijwilligers ('cluster members' genoemd; groepen vrijwilligers die elkaar ontmoeten op een in de wijk gelegen locatie) pogingen onderneemt om partnerschap met bewoners uit andere culturen in de wijk Park aan te gaan. (...) "Cluster members acknowledged explicitly and frequently that Park residents were socially subordinated and had fewer opportunities than Cluster members – who had the luxury of time for meetings. (...) They tried out ideas on how to make cluster meetings accessible to people who worked two or more jobs just to survive. They discussed how changing federal politics regarding food pantries would affect neighbourhoods like Park." (Lichterman, 2005, p. 184).

Voordat het überhaupt mogelijk is om contact te leggen met mensen buiten de eigen groep, aldus Lichterman, is het nodig om samen al een voorstelling te maken van hoe in dit geval de betreffende multiculturele buurt eruitziet. Wie wonen er? Hoe zijn deze mensen? Hoe vullen ze hun leven in? Een noodzakelijke voorwaarde om echt te verbinden met anderen is dat de *buiten* de eigen groep gelegen context (en de mensen om wie het gaat) deel uitmaken van de gezamenlijke verbeeldingskracht en communicatie *binnen* een groep.

Reflexie als een manier om de veranderende wereld te begrijpen

Ook sociaal werkers zijn gebaat bij meer sociale reflexiviteit (Denters, Tonkens, Verhoeven, & Bakker, 2013). Het concept biedt aanknopingspunten om te leren werken in partnerschap met burgers, cliënten of andere professionals. Om inzicht te krijgen in hoe sociaal werkers vandaag de dag leren reflecteren in die veranderende wereld maken we een kort uitstapje naar hoe reflexie eind 20ste eeuw een rol kreeg in de sociale theorie (Giddens & Sutton 2014 & Dunk-West, 2013).

Concepten als reflexiviteit en zelfreflectie zijn onder meer terug te voeren naar George Herbert Mead (1934) en zijn werk over de 'sociale zelf' (zie ook Giddens & Sutton, 2014). Mead stelt dat de 'zelf' ontstaat in sociale interactie met anderen en niet een soort van aangeboren fenomeen is. Mensen leren zichzelf te zien in de ogen van anderen. De constante interactie tussen het individu en de sociale omgeving produceert een tweeledige 'zelf' van een 'ik' en een 'mij' die in een constante interne dialoog met elkaar zijn. Deze individuele reflexiviteit vormt de basis voor betekenisvolle interactie met anderen (Mead, 1934). Een consequentie van deze visie is dat het nutteloos is om een onderscheid te maken tussen het individu en de samenleving, omdat de samenleving louter gevormd wordt in interactie tussen mensen (Giddens & Sutton, 2014).

Beck (1992) en Giddens (1991) gebruikten – mede geïnspireerd door de notie van reflexiviteit van Mead – reflexiviteit als kernbegrip om moderne snel veranderende samenlevingen te begrijpen. In zijn boek *Modernity and Self-Identity* (1991) beschreef Giddens de *reflexivity of modernity*. "Modernity's reflexivity refers to the susceptibility of most aspects of social activity, and material relations with nature, to chronic revision in the light of new information or knowledge" (Giddens, 1991, p.20). Giddens observeert net als Beck dat we, als gevolg van de industrialisering, leven in een *risicosamenleving* vol onvoorspelbaarheid en gevaar. Voor burgers is het daardoor niet langer mogelijk om vaststaande rollen te vervullen. "Within this context we have to engage in the reflexive construction of the self instead of blindly following an identity or role that has been marked out for us" (Giddens, 1991, p.5).

In de sociale wetenschappen raakte het uitgangspunt dat we de samenleving louter vanuit die veranderlijkheid kunnen begrijpen – en daardoor het 'zelf' steeds opnieuw construeren – steeds meer omstreden (Giddens & Sutton, 2014). De overdreven 'Meadiaanse' adoptie van reflexiviteit in sociologisch onderzoek had tot gevolg, dat de eigen biografie van de onderzoeker dusdanig centraal kwam te staan dat dit leidde tot een soortzelfgenoegzaamheid: een oneindig proces van reflectie op reflectie ten koste van het produceren van valide en betrouwbare kennis over het sociale leven. De auteurs wijzen daarom een rigide gebruik van reflexiviteit in het sociaalwetenschappelijk onderzoek af. Tegelijkertijd maken ze duidelijk dat het nut van reflexiviteit vooral zit in de bewustwording van aannames en vooroordelen bij het doen van onderzoek

De sociaal werker zijn eigen instrument

Het werk van Mead is niet alleen van grote invloed geweest op de sociale theorie, ook in het sociaal werk is zijn gedachtegoed met betrekking tot het 'zelf' ver doorgedrongen. Mead's theoretisch kader wordt gezien als bijzonder bruikbaar voor sociaal werkers om zichzelf en hun professionele werk te begrijpen, in het bijzonder als het gaat om de interactie tussen het individu en zijn omgeving (Dunk-West, 2013). Een belangrijk gereedschap dat studenten sociaal werk dan ook meekrijgen in de opleiding, als onderlegger voor het professionele handelen, is reflectie. Reflectie betekent stilstaan bij wat je meemaakt, zowel bij wat goed gaat als bij wat minder goed gaat (Geenen, 2012). Dit geeft steeds diepgaander inzicht in jezelf en je eigen handelingsmogelijkheden. Reflectie is erop gericht om te leren van je eigen ervaringen in de praktijk. Vanuit reflectie kom je vervolgens als professional tot methodisch werken (Geenen, 2012). Feitelijk is reflectie dus een onderdeel van methodisch werken. De reflectieve sociaal werker keert telkens opnieuw terug naar zichzelf, zijn/haar kennis en ervaring om te identificeren

wat er aan de hand is, waar de aangrijpingspunten kunnen liggen voor verandering en hoe hij met zijn/haar cliënt het beste kan (samen) werken (zie ook: Schön, 1983).

Echt goed reflecteren betekent dat iemand op basis van technische en theoretische kennis, intuïtie en verborgen kennis, normatieve overwegingen, tussentijdse overwegingen en bijstellingen zo nodig komt tot alternatieve handelingswijzen. Reflectie is een belangrijk instrument om samen met bijvoorbeeld een cliënt een complexe situatie in te kunnen schatten en te komen tot een hierbij passende aanpak. Schön leert ons dat je zowel na als tijdens het handelen kunt reflecteren. In reflection-on-action wordt het 'stille weten' geëxpliciteerd: een reconstructie achteraf van het 'denkend doen' (zie ook: Spierings, De Vos, Jager-Vreugdenhil, Van Doorn & Wilken, 2018). Daarnaast onderscheidt Schön reflection-in -action, het proces van denken en doen tijdens het handelen zelf.

Reflectie heeft tot doel te leren van ervaringen. Opleidingen sociaal werk leren (aankomende) professionals al jaren dat ze vooral zelf hun eigen instrument zijn.

"(..) musicians are not the only professionals who play an instrument. Most professions, both helping and otherwise, can readily be identified by a representative instrument or primary practice tool used in the profession: carpenters use a hammer; artists use paint; writers use typewriters and computers; and chemists use beakers. More specifically in the helping professions, fire fighters use hoses and ladders; dentists use drills; doctors use stethoscopes; nurses use syringes to give injections; and psychologists administer tests to get information. Asking students to name the instrument used by social workers usually stumps them. The realization that social workers themselves are the instruments of the profession usually has a sobering effect on beginning social work students. (Heydt & Sherman, 2005, p.40)

Als we bovenstaand citaat van Heydt & Sherman (2005) kritisch onder de loep nemen, dan roept dit de nodige vragen op. Is sociaal werk echt een totaal ander soort professie dan bijvoorbeeld arts, pianist, verpleegkundige of bijvoorbeeld fysiotherapeut? Wordt het vakmanschap van bijvoorbeeld artsen hier niet ten onrechte gereduceerd tot het gebruik van bijvoorbeeld stethoscoop of bloeddrukmeter? Een goede arts beschikt over een combinatie van kennis, vaardigheden, ervaring, methoden en instrumenten. Net als de sociaal werker. Met andere woorden, een arts, muzikant of fysiotherapeut zijn net zo zeer in meer of mindere mate hun eigen instrument als een sociaal werker. Net als een verpleegkundige moet een sociaal werker heel goed weten wat hij meebrengt aan ervaringen, normen, waarden en overtuigingen, omdat die van grote invloed zijn op zijn interactie met anderen.

Waar de sociaal werker zich onderscheidt van bovengenoemde beroepen is dat hij zich met name richt op het bevorderen van het *sociaal* functioneren van mensen – waarbij hij (zoals steeds meer andere beroepsgroepen ook beogen) zo veel mogelijk krachtgericht werkt en zo min mogelijk onnodig overneemt van burgers/cliënten. Het gaat daarbij, met andere woorden, om 'anderen leren doen'. Om dit te realiseren is het belangrijk dat de normatieve doelen die burgers zelf wensen te realiseren, centraal staan. Het is de vraag of de visie van de sociaal werker als zijnde het instrument zoals geformuleerd door Heydt & Sherman bijdraagt aan het realiseren van de doelen van sociaal werk. Het kan vooral mis gaan als deze beroepsopvatting eendimensionaal geïnterpreteerd wordt in de zin van dat

de sociaal werker zelf de centrale en cruciale factor zou zijn bij het bevorderen van het sociaal functioneren van mensen (zie ook de voorbeelden in het kader hieronder).

Het geweld van de transities en de transformaties heeft er sowieso al toe geleid dat de sector voor een groot deel met zichzelf bezig is, simpelweg om weer op zijn pootjes terecht te komen. De opvatting van 'de sociaal werker als vooral zijn eigen instrument' helpt daar niet altijd bij. Dit mantra kan er onbedoeld toe leiden dat het doel van het sociaal werk, namelijk bijdragen aan de kwaliteit van leven van *andere mensen* (zie ook: Van Ewijk, 2012) nog verder in het gedrang komt.

We moeten oppassen dat we niet net als in het sociologisch onderzoek doorschieten in een extreme fixatie op 'ik' als (aankomende) professional, zijnde het centrum van de wereld, ten koste van de verbinding met de buitenwereld. Daarom is reflexie een waardevolle aanvulling op reflectie.

Een voorbeeld van een doorgeschoten preoccupatie met zichzelf is als studenten bij het werken aan hun eigen leerdoelen uit het oog verliezen dat deze bij moeten dragen aan de doelen van burgers of cliënten. Of dat studenten als onderzoeksdoelstelling van hun afstudeerscriptie opschrijven dat het onderzoek bij moet dragen aan hun eigen persoonlijke ontwikkeling. Of dat docenten menen dat studenten eerst maar eens zichzelf door en door moeten leren kennen alvorens ze op de ander kunnen focussen. Sommige studenten die beginnen aan een opleiding sociaal werk onderbouwen hun keuze voor deze opleiding met argumenten als 'leren werken aan mezelf' of 'mijn onzekerheid overwinnen' - en blijven daarin hangen - in plaats van bijvoorbeeld 'ik wil graag leren werken met kinderen die mishandeld worden'.

Het gedachtegoed van de reflectieve professional is sterk verbonden met het moderne ideaal van autonomie en zelfontplooiing dat we nastreven in onze geïndividualiseerde samenleving. De heersende norm is 'sterk zijn en niemand nodig hebben' (Linders, 2010). Geheel in lijn hiermee vragen we studenten zichzelf te ontplooiën in de opleiding en goed naar zichzelf te kijken. Met als risico dat de relatie met de wereld om hen heen verdwijnt. We zijn als mensen echter helemaal niet autonoom maar, zoals Kunneman (2005) betoogt, 'verwikkeld' met andere mensen (Kunneman, 2005). Die verbinding met anderen dienen we nooit uit het oog te verliezen in opleiding of werkpraktijk. Reflecteren doe je op basis van keuzes en morele vragen die met het werk verbonden zijn.

Een professional die echt de ander centraal zet, werkt uiteindelijk niet aan zijn eigen doelen maar aan die van burgers en cliënt(en). Gerichtheid op de ander behoort tot de basishouding van de sociaal werker. De meeste expliciete en impliciete kennis vinden we immers bij de burger zelf (Van Ewijk, 2012). Een sociaal werker zet zich in om de (potentiële) mogelijkheden van anderen tot zijn recht laten komen. Het gaat er immers om, om in co-creatie met anderen gestalte te geven aan de opdracht van sociaal werk. Die anderen zijn overigens niet alleen (groepen) burgers of cliënten, maar ook andere professionals zoals medewerkers van woningcorporaties, gemeenten enzovoorts. De uitspraak of gedachte dat de sociaal werker vooral zelf zijn eigen instrument is, zet ons op het verkeerde been. Andere mensen zijn degenen waarmee ze moeten afstemmen en samenwerken, omdat ze anders niet aan de doelen van het sociaal werk kunnen werken.

Werken aan sociale reflexiviteit

Sociale reflexiviteit is een noodzakelijke aanvulling op het reflecteren dat sociaal werkers al sinds jaar en dag als bagage meekrijgen in hun opleiding. Het zich eigen maken van sociale reflexiviteit vereist een leeromgeving waarin (aankomende) professionals met elkaar de dialoog aangaan over ieders handelen – en de onderlinge rollen, verhoudingen, aannames – in relatie tot de bredere context. Sociaal reflexief ben je niet in je eentje achter de computer, maar samen met anderen.

Over hoe je sociale reflexiviteit kunt leren valt nog veel te ontdekken. Uit het werk van Lichterman is een aantal uitgangspunten te distilleren voor hoe je binnen groepen of organisaties kunt werken aan sociale reflexiviteit.

- Heb oog voor verschillen en doe niet alsof iedereen gelijk is
- Leg niet het accent op hoe je als individu gevormd bent inclusief bijbehorende bekentenissen en biografische verhalen¹, maar praat over hoe je je verhoudt tot datgene waar je mee bezig bent en de wereld om je heen

Distantieer je niet van de wereld om je heen - ook niet als je het oneens bent met hoe dingen gaan - maar verbind je ermee. Reflecteer op je relatie met die ingewikkelde verdeelde samenleving waar je desondanks deel van uitmaakt en zie dat laatste ook onder ogen (Lichterman, 2005, p. 46,47)

Sociale reflexiviteit is niet iets dat je zomaar via een cursus of les in de opleiding even leert. Je krijgt het alleen in je DNA door er bewust aan te werken, met aandacht voor de uitgangspunten van sociale reflexiviteit. Gebruik voor deze reflexie de dialoog met anderen: je medestudenten, collega's, cliënten en burgers waar je mee werkt. Denk ook aan bijvoorbeeld themagroepen, afstudeergroepen, intervisie, teamleergroepen of netwerkgroepen. Of living labs, leerkringen, moreel beraad of plekken waar studenten, docenten en professionals bij elkaar komen, zoals professionele werkplaatsen of wijkleerplaatsen. Je kunt er mee oefenen in homogene of heterogene groepen, tijdens supervisie of intervisie, samen met de praktijk.

Een voorbeeld is het ReflexieLab van de Werkplaats Sociaal Domein Noord-Brabant Fontys, waar we samen met gemeenten en organisaties in verschillende leeromgevingen experimenteren met sociale reflexiviteit². Net als bij de groepen vrijwilligers die Lichterman beschrijft, zijn gesprekken met en tussen professionals ook niet als vanzelf sociaal reflexief van karakter. De aandacht gaat al gauw uit naar privé-zaken, het verleden, persoonlijke frustraties van deelnemers of onderling gedoe. Dat gebeurt ook als professionals en vrijwilligers met elkaar in gesprek gaan over hun praktijkervaringen. Het onderzoek naar sociale reflexiviteit is nog niet afgerond, maar we kunnen wel al een aantal elementen benoemen die een voorwaarde zijn voor het voeren van sociaal reflexieve (groeps)gesprekken in het sociaal werk. Een sociaal reflexief groepsgebesprek, bijvoorbeeld een casuïstiekbespreking, heeft structuur en spelregels

¹ Sessies die diepgaand ingaan op het persoonlijke socialisatieproces behoren bij reflectie, sociale reflexiviteit is iets anders (zie ook Lichterman 2005 p. 46).

² Voorjaar 2019 verschijnt een publicatie van het lectoraat Sociale Veerkracht van Fontys waarin onder meer een Reflexietool opgenomen zal worden.

nodig. Een voorzitter die bewaakt dat het doel niet uit beeld verdwijnt, is vaak echt (nog) nodig. Met andere woorden, sociaal reflexieve gesprekken behoeven een methodische aanpak. En dat begint met het vaststellen van een concreet en gemeenschappelijk doel. Dat kan zijn het bereiken van mensen in een sociaal isolement of het bespreken van een casus uit de werkpraktijk. Het doel ervan moet buiten het 'ik' gelegen zijn.³ Dus niet 'ik wil mijn onzekerheid bespreken' maar wel: 'er speelt een situatie met een verslaafde man en ik heb moeite met zijn agressie'. Of: 'ons organisatiedoel is om mensen met een licht verstandelijke beperking (LVB) te bereiken, maar we weten niet precies hoe we een LVB kunnen signaleren'.

Tot slot

Bij de meeste beroepen in het brede domein van zorg en welzijn met hoger onderwijs als ingangseis (fysiotherapeut, verpleegkundige, huisarts, basisschool leraar) staat het leren van een vak centraal. Het doel van het beoefenen van dat vak is het genezen, ondersteunen, of helpen van cliënten, patiënten, burgers. In dat opzicht verschilt de sociaal werker niet van deze beroepsbeoefenaren, hoewel de inhoud en positionering van het vak anders zijn.

Willen we ons verbinden met beroepsgenoten - en integraal samenwerken wordt steeds meer noodzakelijk zowel in het sociale domein als over de verschillende domeinen heen - dan moeten we ons als beroepsgroep op een gelijkwaardige manier profileren: namelijk als beoefenaren van 'gewoon' een belangrijk en mooi vak dat je in principe kunt leren. Het opbouwen van socioprudentie: "de praktische wijsheid die de sociaal werker ontwikkelt om 'goed' te handelen, en retrospectief om te kunnen toetsen of er goed gehandeld is" (Spierings, 2018) kan het vak sociaal werk een stevigere basis bieden. Voor het ontwikkelen van socioprudentie zijn zowel reflectie als sociale reflexiviteit belangrijke bouwstenen.

Vandaag de dag komen we niet meer weg met het uitgangspunt dat de sociaal werker vooral zijn eigen instrument is. Om mensen tot hun recht te laten komen, hun welzijn te bevorderen en te werken aan rechtvaardigheid, waardigheid en vrijheid dienen sociaal werkers de blik ook 'sociaal reflexief' naar buiten te keren.

³ Dat wil niet zeggen dat gesprekken over het persoonlijk functioneren of individuele problemen niet gevoerd mogen worden, maar die horen thuis aan een 'tafel' waar dergelijke gesprekken passend zijn.

Literatuur

- Beck, U. (1992). *Risk society: towards a new modernity*. London: Sage.
- Denters, B., Tonkens, E., Verhoeven, I., & Bakker, J. (2013). *Burgers maken hun buurt*. Den Haag: Platform31.
- Dunk-West, P. (2013). *How to be a social worker*. Hampshire: Palgrave Macmillan.
- Feringa, D., Peels, F., Van der Sanden, J., & Linders, L. (2017). Mishandeld kind verdwijnt naar achtergrond. In K. Van Beek, L. Steketeer, L. Van Doorn, & M. Ham (Eds.), *Kindermishandeling, een publiek probleem*. Utrecht: Movisie.
- Geenen, M. (2012). *Reflecteren. Leren van je ervaringen als sociale professional*. Bussum: Coutinho.
- Giddens, A., & Sutton, P. W. (2014). *Essential concepts in sociology*. Hoboken NJ: Wiley.
- Heydt, M., & Sherman, N. (2005). Conscious Use of Self: Tuning the Instrument of Social Work Practice with Cultural Competence. *The Journal of Baccalaureate Social Work*, 10(2), 25-40.
- Kenniscentrum HAN SOCIAAL. (2015). *Praktische hulpmiddelen voor maatschappelijke dienstverlening*. Nijmegen: Hogeschool van Arnhem en Nijmegen.
- Kooiman, A., Wilken, J.-P., Stam, M., Jansen, E., & Van Biene, M. (2015). *Leren transformeren. Hoe faciliteer je praktijkinnovatie in tijden van transitie?* Utrecht: Movisie.
- Kunneman, H. (2005). *Voorbij het dikke-ik*. Amsterdam: SWP.
- Lichterman, P. (2005). *Elusive Togetherness. Church Groups Trying to Bridge America's Divisions*. Princeton and Oxford: Princeton University Press.
- Linders, L. (2010). *De betekenis van nabijheid. Een onderzoek naar informele zorg in een volksbuurt*. Den Haag: Sdu.
- Linders, L., & Feringa, D. (2014). *De Kunst van het Laten. Doe-het-zelf-zorg en rolverwarring in tijden van transitie*. Utrecht: Movisie.
- Linders, L., Feringa, D., Potting, M., & Jager-Vreugdenhil, M. (2016). *Tussen regels en vertrouwen. Veranderende sociale rollen in de verzorgingsstaat*. Amsterdam: Van Genneep.
- Linders, L., & Verharen, L. (2017). Missie Sociaal Werk. In Platform Lectors Sociaal Werk (Ed.), *Denken over professionaliteit sociaal werk*. Platform Lectors Sociaal Werk (PLSW).
- Mead, G. H. (1934). *Mind, self and society from the standpoint of a social behaviourist*. Chicago: Chicago University Press.
- Scholten, M., Sprinkhuizen, A., & Zuithof, M. (2012). *De generalist. De sociale professional aan de basis*. Houten: Bohn Stafleu van Loghum.
- Schön, D. (1983). *The reflective practitioner*. Aldershot: Arena.
- Spierings, F., De Vos, N., Jager-Vreugdenhil, M., Van Doorn, L., & Wilken, J.-P. (2018). Pleidooi voor socioprudentie in het sociaal werk. In *Denken over professionaliteit sociaal werk*. Standplaats: Platform Lectors Sociaal Werk.
- Van Bergen, A., & Wilken, J.-P. (2016). *Handboek werken in de wijk*. Amsterdam: SWP.
- Van der Sanden, J., Feringa, D., Peels, F., & Linders, L. (2017). *Kind verdwijnt naar achtergrond. Een onderzoek naar de transformatie binnen het jeugdwelzijn, de jeugdzorg en de jeugdgezondheidszorg*. Eindhoven: Fontys Hogescholen.
- Van Ewijk, H. (2012). Sociaal werkers moeten niet therapeutiseren. *Sociale Vraagstukken*. Retrieved from <https://www.socialevraagstukken.nl/toekomst-van-het-sociaal-werk/>
- Verhoeven, I., & Tonkens, E. (2011). Bewonersinitiatieven: partnerschap tussen burgers en overheid. *Beleid en maatschappij*, 38(4), 418-437.
- Witte, T. (2018). Sociaal Werk en Sociaal Beleid. Noodzaak van het 'ongepaste' mee- en tegenbewegen in de beleidsarena. In Platform Lectors Sociaal Werk (Ed.), *Denken over professionaliteit sociaal werk*. Platform Lectors Sociaal Werk (PLSW).